

Серед зазначених у табл. 1 механізмів, на нашу думку, особливу увагу слід приділити таким порівняно новим для України інструментам, як імпактне та етичне інвестування, капітал терпимості, соціальні облигації та фінансування, підтримувати на державному рівні розвиток соціальних фондових бірж. Зазначені механізми дозволять спрямувати вільні кошти українських фізичних та юридичних осіб саме в ті проекти, які за думкою суспільства, є найбільш значущими для відбудови України, забезпечити прозорість та демократичне управління фінансовими потоками. Безумовно, державно-приватне партнерство, міжнародна підтримка у вигляді кредитних і грантових програм є критично важливими, але поряд з цим концентрація внутрішніх ресурсів країни задля власної відбудови є унікальною можливістю консолідувати українське суспільство, посилити солідарну відповідальність та отримати максимальний економічний і соціальний ефект від інтеграційних процесів в громадах.

Публікацію підготовлено в рамках виконання проєкту Модуль Жана Моне «Соціальна солідарна економіка: впровадження досвіду ЄС для сталого розвитку» (SSExpEU-101047518-GAP-101047518, 2022–2025), що фінансується Європейським Союзом.

Література

1. Balkenhol B. Solidarity finance and the SDGs: scale, subsidies and sustainability. 2019. URL: <https://cutt.ly/K8ncVr6> (date of access: 28.02.2023).
2. Hilbrich S. What is social finance? Definitions by market participants, the EU taxonomy for sustainable activities, and implications for development policy. Discussion Paper 29/2021. DIE, Bonn 2021. URL: <https://cutt.ly/g8nc8Ue> (date of access: 28.02.2023).
3. Бондар А. В. Форми солідарного фінансування еколого-орієнтованих проєктів: вітчизняний і зарубіжний досвід партнерства стейкхолдерів. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. № 2(70). С. 58-65. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-2-34>.
4. Бондар А. Роль соціально-солідарного фінансування. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2017. Т. 22. Вип. 5 (58). С. 112-117.
5. Мельник Л. Г. Сходження до Утопії, або «Машина часу» М. М. Неплюєва (соціально-економічний аналіз) : монографія. Суми: Фолігрант, 2013. 240 с.
6. Смоленніков Д. О. Модель краудфандінгу в управлінні проєктами. *Економічні проблем сталого розвитку : мат-ли Міжнар. науково-практичної конференції імені проф. Балацького О. Ф.*; за ред. О. В. Прокопенко, М. М. Петрушенка. Суми: СумДУ, 2015. С. 492–493.
7. Сотник І. М. Соціальна та солідарна економіка: електронний навчальний посібник. Суми: СумДУ, 2022. 247 с. URL: <https://tinyurl.com/s3t7rbuc> (дата звернення: 28.02.2023).

Сторонянська І. З.

д.е.н., проф., ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», м. Львів, Україна

Беновська Л. Я.

к.е.н., с.д., ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», м. Львів, Україна

ПОВЕДІНКА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВІЙНИ: РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

Під час війни Україна вперше зіткнулась з таким масовим переміщенням населення (більше чверті населення України була змушена покинути свої домівки), а внутрішньо перемі-

щені особи (ВПО) стали новим суб'єктом економіки із характерними особливостями фінансової та економічної поведінки.

Завданням дослідження є з'ясування особливостей поведінки внутрішньо переміщених осіб в умовах війни.

Розгортання повномасштабної війни російською федерацією стало визначальною причиною для надстрімкого зростання кількості ВПО. ВПО не є новим явищем для нашої держави, адже війна в Україні триває з 2014 року. Станом на I півріччя 2018 року чисельність ВПО з окупованого Донбасу та Криму становила 1515 тис. осіб. А вже на кінець 2022 року чисельність ВПО через війну в Україні становила 3620 тис. осіб [1]. Водночас вперше Україна зіштовхнулася з одночасним переміщенням такої великої кількості населення. Результатом цього стало суттєве зростання навантаження на соціальну, інженерну, транспортну інфраструктуру, місцевий ринок праці в регіонах, куди переміщались ВПО.

Приймаючи рішення про евакуацію ВПО найчастіше переміщались у регіони, де могли отримати підтримку родичів, друзів, знайомих, або в місця релокації підприємств, на яких вони працювали. Іншим важливим чинником вибору регіону була можливість винайняти житло / отримати місце тимчасового перебування та працевлаштування. Однак чималу роль відігравали когнітивні упередження. Водночас спрацьовував «інстинкт самозбереження», паніка (при якій людина робить більше спроб і більше помилок), які не завжди дозволяли прийняти найраціональніше рішення щодо вибору регіону для переміщення. Так, не зовсім обґрунтованим видається переміщення у Запорізьку (чи в її межах), Дніпропетровську, Харківську області. В цих випадках спрацьовують нераціональні оцінки рівня безпечності регіонів (Дніпропетровська область є порівняно безпечнішою, ніж Донецька чи Луганська, але значно менш безпечною, ніж центральні чи західні області), очікування швидкого завершення війни, існуючі стереотипи щодо мешканців, укладу життя в інших регіонах тощо.

Зрозуміло, що психоемоційний стан, різка зміна місця проживання (або й втрата житла), необхідність пристосування до нових умов життєдіяльності тощо не могли не накласти відбиток на фінансово-економічну поведінку цієї групи населення. З'ясуємо особливості поведінки ВПО в контексті об'єктивних та когнітивних чинників прийняття рішень ВПО, зокрема фінансових.

На фінансові рішення ВПО найбільший вплив мала зміна підходів до управління власними коштами через війну. Такі зміни проявлялись у такому:

- посилений контроль за власними доходами та видатками;
- перегляд доцільності окремих видів видатків з метою економії власного бюджету та через перегляд цінності окремих речей;
- через підвищення в суспільстві у воєнний час рівня емпатії до чужих потреб чи бід зросла частка видатків на допомогу військовим, людям, які постраждали через війну, втратили рідних чи майно, опинились у складних життєвих ситуаціях тощо;
- інвентаризація наявних активів на предмет можливості їх трансформації у фінансові ресурси;
- зміна підходів до планування (у тому числі фінансових розрахунків). Люди перестали планувати на довгострокову перспективу, а горизонт планування скоротився від кількох днів до тижня, максимум місяця — строку за який реально контролювати виконання планів в кризових умовах.

З іншого боку, поява великої кількості ВПО у приймаючих регіонах та територіальних громадах вимагала і зміни підходів до управління з боку органів місцевого самоврядування, і налагодження комунікації з боку місцевих мешканців тощо. Найскладнішим завданням для територіальних громад стала інтеграція ВПО у соціально-економічне життя. Поява в територіальних громадах нових жителів (хай і тимчасових) у кількості, яка становить 10–20 % міс-

цевих мешканців, вимагало від представників місцевого самоврядування допомоги у пошуку житла та гуманітарної допомоги, пошуку роботи на місцевому ринку праці. Крім цього, це обумовило зростання навантаження на місцеву соціальну інфраструктуру, спричинило до зростання видатків місцевих бюджетів на облаштування місць проживання ВПО, надання додаткових соціальних послуг, реалізацію програм та проєктів з підтримки ВПО.

Складним для вирішення виявилось питання працевлаштування ВПО. З однієї сторони, ВПО зіткнулись з висококонкурентним та обмеженим ринком праці у місцях переміщення (зокрема західні регіони України завжди були працenaдлишковими та з нижчим рівнем оплати праці), відсутністю вакансій, що відповідають їх професійним навичкам чи рівню їх кваліфікації, високим рівнем тіньової зайнятості. З іншої — частина ВПО не демонструє спрямованість на пошук місця праці, не схильна перекваліфіковуватись відповідно до потреб місцевого ринку праці, розглядаючи свою ситуацію як тимчасову, яку можна «перечекати», отримавши тимчасове житло, соціальні виплати та гуманітарну допомогу. Фактично йдеться про формування моделі «споживацької поведінки» з боку ВПО, яка передбачає перекладання відповідальності за свою життєдіяльність на новому місці на інших, очікуючи допомоги від держави, громадських організацій, благодійних фондів. Вихід з ситуації полягає в максимальній інтеграції ВПО в економічне життя громади через сприяння їх працевлаштування, залучення до суспільного життя, стимулювання дітей ВПО до навчання в місцевих школах та відвідування дошкільних закладів освіти тощо (табл. 1).

Таблиця 1

**ЧИННИКИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ВПО ЩОДО ЕВАКУАЦІЇ ТА ПОДАЛЬШОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
У СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ПРИЙМАЮЧИХ РЕГІОНІВ / ГРОМАД**

	Об’єктивні чинники	Поведінкові (когнітивні) чинники
Рішення про евакуацію	Переїзд до родичів у межах власного чи іншого регіону, з сподіванням на їх підтримку (фінансову, організаційну, інформаційну тощо) Переїзд в межах власного регіону подальше від бойових дій. Загроза життю висока, однак середовище перебування близьке до «рідного» Рішення про евакуацію прийняте у зв’язку з релокацією бізнесу у безпечний регіон Рішення про переміщення у західні регіони приймалось із планами подальшого переміщення за кордон Рішення про переміщення у інші регіони приймалось з врахуванням працевлаштування в нових регіонах, доступності цін на житло та інше	«Інстинкт самозбереження». Рівень стресовості ситуації посилюється, якщо перед людиною стоїть вибір жити чи померти їй (її рідним). Під впливом стресу людині властиво діяти ірраціонально «Паніка». Панікуючи людина робить більше спроб та більше помилок «Стереотипи». Приймаючи рішення про переміщення люди виходили із набутих стереотипів впродовж життя, зокрема «на заході інший уклад життєдіяльності», «столиця з високим рівнем оплати праці та можливостями» та інші «Емоційний каскад» — прийняті рішення є заручниками емоцій. Вплив емоцій впливають на «короткотермінові рішення», які згодом можуть змінити «довготермінові»[2].
Фінансові рішення	Відсутність доходів вимагає економії існуючих фінансових ресурсів; Посилення контролю фінансових витрат; Витрати зумовлені посиленням емпатії у суспільстві під впливом війни;	Ухвалення рішення ґрунтується на почутті «справедливого». Справедливою видається компенсація за втрату житла, джерела доходів. Упередження «статусу-кво» викликає прагнення зберегти все як було, адже зміни є «важкі».

	Об'єктивні чинники	Поведінкові (когнітивні) чинники
	Інвентаризація власних активів з метою їх трансформації у фінансові ресурси; Невизначеність щодо подальших воєнних дій впливає на скорочення горизонту планування	Емпатія розвивається під впливом «ефекту відомої жертви» — якщо знаєш обличчя та деталі про людину, то більше переймаєшся її долею та віддаєш грошей; «Уникнення втрат» — людям складно прийняти рішення про розпродаж/втрату власних активів, тому що своє майно є більш цінним, ніж чуже
Рішення про працевлаштування	ВПО приймають рішення про працевлаштування, якщо їх влаштовує зарплата, робота відповідає їх кваліфікації. Частина жінок з числа ВПО не шукають роботу, бо зайняті доглядом за дітьми, інвалідами. ВПО продовжують працювати у дистанційному форматі на попередньому місці праці ВПО в пошуках роботи не часто звертаються до центрів зайнятості, а роблять це шляхом прямих звернень до підприємств, до ОМС, інтернет-ресурсів	«Споживацька поведінка», яка формується через задоволення мінімальних потреб за рахунок забезпечення житлом, державних фінансових виплат, існуючого стереотипу «нас повинні забезпечити». «Гедонічна адаптація» — відбувається процес звикання до місця, будинку. Людина адаптується до поганого, коли не робить перерв «Ефект неоднозначності» — намагання уникати варіантів, щодо яких відсутня повна інформація створює ефект «невідомої» ймовірності

*Розроблено авторами

Для ВПО критичним є прийняття рішення про подальші перспективи — залишитись і влаштувати власне життя в новій громаді чи повертатись додому. Це є визначальним чинником, який обумовлює поведінку ВПО в приймаючих громадах / регіонах. Безумовно основними критеріями прийняття такого рішення є інформація щодо ведення/припинення бойових дій на територіях, звідки переміщені ВПО, наявність/відсутність вцілілого житла, можливість отримати / орендувати житло, яке відповідатиме потребам ВПО, можливість працевлаштування [3]. Поряд з цими об'єктивними чинникам вагома роль належить і когнітивним чинникам — «прийняття» способу життя місцевої громади, психологічна «адаптивність» до нових умов життєдіяльності, відкритість до прийняття нового (нового місця праці, нового житла, нових сусідів, друзів тощо)

Отже, попри існування спільних тенденцій у зміні поведінки мешканців приймаючих регіонів і ВПО під час війни (таких як послаблення «інфляційної психології», зростання попиту на окремі групи товарів, відмова від нових кредитів, зростання проблемних кредитів та інше), поведінка ВПО обумовлена умовами перманентного стресу, що посилює вплив когнітивних упереджень. В контексті розвитку регіонів важливим чинником повинна стати інтеграція ВПО у нові громади та перетворення ВПО у ресурс їх розвитку та запобігання формуванню «споживацької» поведінки ВПО.

Література

1. Базова оцінка території зареєстрованих ВПО. Підсумки 19 туру — Україна. Displacement tracking matrix. URL: <https://dtm.iom.int/>
2. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і територіальних громад України в координатах поведінкової економіки: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. Г.В. Возняк. Львів, 2021. 126 с.

3. Тенденції та ризики місцевого економічного розвитку в умовах війни: звіт за результатами соціологічного дослідження (методом фокус-групових інтерв'ю) у територіальних громадах Львівської області / Сторонянська І., Максименко А. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1213/LED_Report_Focus_Group_Lviv_2022.pdf

gglaw@ukr.net

Тарасевич О. В.

доктор економічних наук, доцент, завідувачка відділу економіко-правових проблем містознавства, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова Національної академії наук України», м. Київ (Україна)

ВІДКРИТІСТЬ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ МІСТ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Анотація. Наголошено на особливій важливості забезпечення відкритості повоєнного відновлення міст. На ґрунті аналізу світового досвіду відновлення міст, постраждалих у результаті бойових дій, узагальнено підходи до забезпечення відкритості процесів їх відбудови та реконструкції. Визначено можливості адаптації і впровадження позитивного світового досвіду налагодження конструктивного діалогу «місцева влада — громадськість» при повоєнному відновленні українських міст, що зазнали мілітарного впливу.

Ключові слова: відкритість, місто, повоєнне відновлення, органи місцевого самоврядування, громадськість, світовий досвід.

Одним із затверджених підсумковою Декларацією, ухваленою за результатами Міжнародної конференції донорів у Лугано (4–5 липня 2022 р., Швейцарія), ключових семи принципів повоєнного відновлення як українських міст, так і країни в цілому виступає *прозорість, підзвітність та верховенство права (Transparency, accountability and rule of law)* [7]. Зазначений принцип передбачає гарантію залучення зацікавлених сторін і підзвітності у заходах повоєнного відновлення, забезпечення доступності для громадськості інформації, зокрема, про фінансові угоди, державні закупівлі та використання коштів при реалізації цих заходів, аби усі стейкхолдери мали можливість моніторити процеси відбудови як українських міст, так і країни в цілому. Крім цього, *прозорість публічних даних* виступає першим головним принципом Плану Відновлення України «Сильна європейська країна — магніт для іноземних інвестицій», спрямованого на прискорення стійкого економічного зростання [10]. Таким чином, забезпечення відкритості повоєнного відновлення міст виступає важливим нагальним завданням як на державному, так і на місцевому рівнях, з огляду на що доцільним представляється аналіз відповідного світового досвіду.

З урахуванням зазначеного, завданням цього дослідження виступає аналіз світового досвіду громадської участі у процесі відбудови та реконструкції міст і визначення можливостей його адаптації і впровадження з метою забезпечення відкритості повоєнного відновлення українських міст, що зазнали мілітарного впливу.

Слід наголосити на значному науковому доробку як зарубіжних, так і українських дослідників щодо проблематики постконфліктного відновлення, реконструкції і планування розвитку територій, серед якого особливе місце посідають наукові праці, присвячені зокрема розгляду відповідного досвіду європейських [8, 9], азіатських [2] і африканських країн [6], постраждалих від конфлікту, а також Боснії і Герцеговини [4], Сирії [5], Ірака [1], Косово [3] та ін. У зазначених джерелах дослідниками узагальнено чинники негативного впливу на мі-